

gebruik de pijltjes
op uw toetsenbord
om te bladeren

Rembrandts olifant

het verhaal van Hansken

Michiel Roscam Abbing

Enkele jaren later tekent Rembrandt Hansken opnieuw. Ditmaal tekent hij de olifant, die duidelijk ouder oogt, niet éénmaal, maar driemaal. Op deze manier legt hij verschillende houdingen van het dier vast.

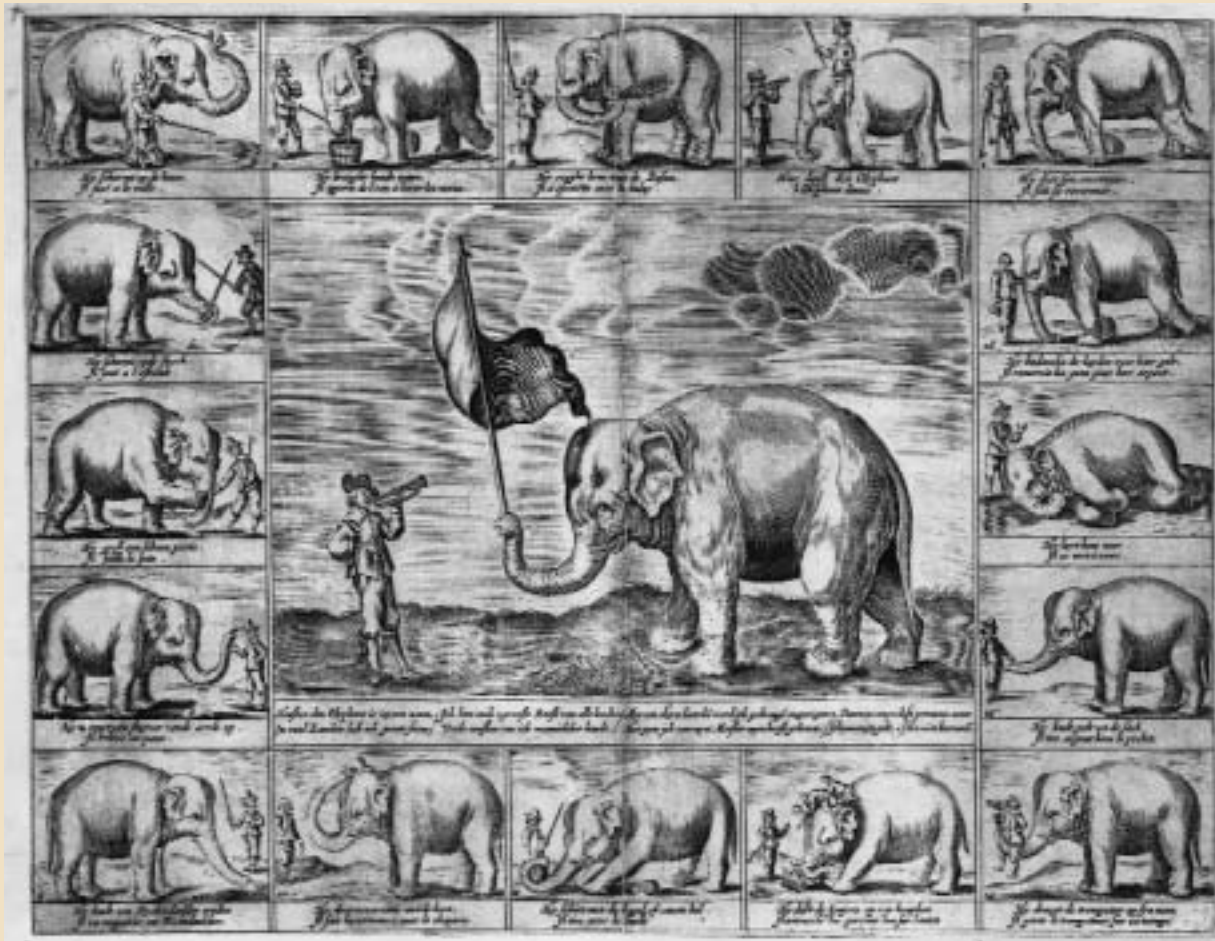
Reclame voor Hansken

De meester van de olifant besluit reclame te maken. Hij laat een groot pamflet drukken. Daarop prijst hij Hansken en zijn kunsten aan met plaatjes en met een rijmpje:

*Hansken den Olyphant is mynen naem,
In veel Landen heb ick groote faem.
Ick ben oock 't grootste Beest van alle landen,
Veele consten can ick mennichder hande.
Met een cleyn haaxken word ick gedwongen en geregeert,
Hetgeen ick can myn Meester myn heeft geleert.
Daerom coopt dese prent om aente schouwen,
U gelt en sal u niet berouwen.*

In het midden van de prent staat Hansken, die zwaait met een vlag. Er omheen zestien kleinere afbeeldinkjes; de verschillende kunstjes die Hansken vertoont. Onder elke afbeelding staat geschreven welk kunstje het is, in het Nederlands en in het Frans. Dat is handig, want dan kan de prent ook in Frankrijk opgehangen en verkocht worden. Tussen circa 1642 en 1644 is Hansken inderdaad op tournee in Frankrijk geweest.

De olifant op deze prent heeft van buiten af duidelijk zichtbare slagstanden, al zijn ze klein. Maar Rembrandt tekent in 1637 en op de latere twee tekeningen Hansken toch steeds zonder slagstanden? In 1637 is onze olifant zeven jaar oud en kan al wel slagstanden hebben gehad, maar die kunnen zo klein zijn geweest dat je ze niet of nauwelijks zag. Dat is vaker het geval bij vrouwtjes van de Indische olifant, die meestal zelfs helemaal geen slagstanden krijgen. Ook breken ze bij vrouwtjes gemakkelijk af, en dan duurt het enkele jaren voordat ze weer zijn aangegroeid. Bij Hansken zijn in 1637 nog geen slagstanden te zien. Maar vier jaar later, in 1641, schrijft burgemeester Brinck dat de slagstanden van Hansken één vinger lang zijn. De reclameprent zal dus toen of nog later gemaakt zijn, wanneer het plan voor een tocht door Frankrijk al gemaakt is. Nog weer een aantal jaren later, als Rembrandt zijn derde afbeelding van Hansken maakt, is de olifant duidelijk ouder maar weer zonder slagstanden. Waarschijnlijk zijn ze afgebroken en nog niet weer aangegroeid.

De reclameprent, die dateert uit het begin van de jaren 1640, wanneer Rembrandt De Nachtwacht schildert, roept iedereen op naar Hanskens kunstjes te komen kijken. De prent is ook te koop. Behalve in het Nederlands staat ook in het Frans een aantal van de kunstjes beschreven.

rechts:

Op deze tweede Nederlandse reclameprent is Hansken met opvallend grote slagtanden afgebeeld. In het echt had Hansken deze niet. De tekenaar vindt vermoedelijk dat grote slagtanden nu eenmaal bij olifanten horen.

Hij geeft Vuur-

Hij Schermt met Deegh

Hij toont zyn Tande,

Hij Slaet de Fromel

Hij Staat Senternel

Hij Svaelt de Vlagh. Schermt zynen

Hij doet Reuerentie

Hij toont hem van agtere,

Hij Veecht hem

Hij Marscheert

Hij raspt het Gede op

Hij Slaept

Hij draeght Water

Er is ook een ander pamflet van Hansken in Holland gemaakt. Hierop is Hansken voorzien van twee vervaarlijk grote slagtanden, zoals alleen mannetjesolifanten die hebben. Dat was dan voor de reclame of men tekent een ouder pamflet na van de mannetjesolifant die een aantal jaren vóór Hansken in Duitsland, Italië en Frankrijk een tournee heeft gemaakt. Rembrandt maakt geen reclamebiljet maar een echt portret, omdat hij Hansken 'naar het leven' tekent.

Rembrandt is niet de enige die Hansken afbeeldt zoals hij werkelijk is. In 1646 doet Herman Saftleven dat ook. Op zijn prent staat een al duidelijk oudere olifant, die zelfs weinig gelijkenis heeft met de olifant van de reclamepamfletten. Dat ook Saftleven een echt portret van Hansken maakt, blijkt wel als we de prent vergelijken met de oude olifant zonder slagtanden die enkele jaren later in Zwitserland getekend is. De tekst bij die laatste afbeelding zegt dat deze olifant in 1630 op Ceylon geboren werd en 36 kunstjes kent. Een paar jaar eerder, in 1647, heeft burgemeester Brinck de olifant voor het laatst in Amsterdam gezien en ook hij merkt dan op dat het dier inmiddels 36 verschillende kunstjes kent.

De prent van Saftleven laat zien dat de olifant inmiddels in een heel slechte conditie verkeert. Hij heeft een hooibuik; een dikke buik als gevolg van slecht en eenzijdig voedsel. Door weinig beweging zijn de poten krom gaan staan. Ook de heel dikke nagels verraden dat Hansken weinig beweging krijgt. Normaal lopen olifanten de hele dag en slijten de nagels. Op de Zwitserse afbeelding, die vijf jaar later gemaakt werd, lijkt Hanskens conditie nog slechter. Wij zouden nu zeggen dat Hansken uitgebuit en slecht behandeld wordt. Maar in de zeventiende eeuw heeft nog niemand ervaring met het verzorgen van olifanten.

In 1646 maakt Herman Saftleven een prent van Hansken. Hij beeldt hem tweemaal af, van voren en van opzij, alsof er twee verschillende olifanten rondlopen. Ook het tropische landschap berust op fantasie. Maar de olifant zelf is zeer precies en naar het leven getekend. Het is de meest gedetailleerde afbeelding die van onze olifant bekend is.

*Cursu elephas Iberis sub Regi preloca de procerum
 Pias, duo gemini dote decemter habet.*

*Exonit infans hincem, fortisque lacum
 Robore, ter dens altis absque pedes.*

*Totus ut ad Bataua transiectum profert ardu.
 Hic tua Saffleni, suspta tabella facit.*

Hansken, de circusolifant

Hansken staat min of meer aan de wieg van het reizende circus. Begeleiders van dieren die markten en kermissen afgingen, trokken wel vaker gezamenlijk op. Zo zijn reizende gezelschappen ontstaan. Behalve begeleiders van dieren, komen daar ook muzikanten, acrobaten en koorddansers bij. Hoe meer er te zien is, hoe groter de attractie. De stad Den Bosch betaalt in juli 1647 aan 'De meester van den Oliphant' vijf gulden voor een voorstelling. Tegelijk krijgen ook koorddansers uitbetaald. Er bestaat een tekening uit 1653 waarop een circus-tent te zien is met een soort reclamebord waarop een olifant – waarschijnlijk Hansken - én koorddansers te herkennen zijn.

Hansken kan schieten met een pistool of met een musket zoals op een van de afgebeelde reclamebiljetten te zien is, en hij kan ermee in de houding staan of marcheren. Dat is een bijzondere attractie. In een vaak gedrukt dierkundeboek uit deze tijd staat dit kunstje heel precies beschreven: de olifant schiet een geladen pistool af, dat hij heel behendig met zijn slurf weet vast te houden, en met het lelletje onderaan zijn slurf kan hij de trekker overhalen, alsof hij vingers heeft. Het schieten met een pistool is een van de grote publiekstrek- kers. In heel Europa heeft Hansken dit kunstje laten zien, zoals in de Duitse steden Bremen, Frankfurt en Leipzig, en in de Zwitserse steden Bazel en Solothurn. Maar ook in Maastricht en vermoedelijk zelfs in Engeland zien de mensen hoe hij met dat lelletje de trekker overhaalt.

Schermen met zijn begeleider is een ander populair kunstje. Hansken houdt met zijn slurf een degen vast. Op een Delfts blauw tegeltje zien we Hansken met een degen. In dezelfde pose is hij als blikvanger afgebeeld op een Duitse houtsnede uit 1650. En daarbij wordt heel uitvoerig vermeld hoe groot de olifant is. Dat het hier ook weer om Hansken gaat is duidelijk: hij is in 1630 op Ceylon geboren, zo staat er, en toen naar Holland gebracht en met zijn 20 jaar kent hij 36 fraaie kunstjes.

Degene die deze tegel van Delfts blauw beschilderde, heeft ongetwijfeld een optreden van Hansken meegemaakt. In het vechten met de degen vond hij een aardig motief. Tegels met andere kunstjes van Hansken zijn niet bekend.

Men probeert van alles met hem uit. Maar dat hij zich dat niet allemaal laat welgevallen, blijkt uit een van de verhalen van Brinck. Eens werd een muzikant op zijn rug gezet die op een viool speelt, schrijft de burgemeester. Maar daar kan de olifant niet tegen. Hij pakt de muzikant met zijn slurf op en smijt hem hard op de grond. Zo hard dat de viool daarbij in stukken breekt. Trompetmuziek verdraagt Hansken beter. Hij huppelt en danst op het geluid van trompetten, staat er in het al genoemde dierkundeboek beschreven. Op een van de reclameprenten staat zo'n trompettist ook afgebeeld in het midden en nog een keer in het klein daarboven. Als Hansken in 1646 weer eens in Holland is, schenkt stadhouder Frederik Hendrik het beest een anker brandewijn; dat is ongeveer veertig liter. De olifant is dol op drank. Hij drinkt het achter elkaar op en raakt half in coma.

De vrijwel onbekende Zwitserse graveur Jeremias Glaser maakt in 1651 een prent van Hansken die op dat moment in Bazel is en daar zijn kunstjes vertoont. Dat Hansken in een slechte conditie verkeert, is aan de dikke hooibuk en de uitgegroeide nagels goed te zien

Dieser Elefant ist kommen auß Indien zu Schiff
in Hollandt / ist auff der Insul Selon 1630. Jung wer-
den / numehr ist er Alt 20. Jahr. Hat gewogen in prä-
sentsz des Churfürsten zu Dreßden 6600 Pfund / oder
60 Centner.

Folget die Maß.

5 $\frac{1}{2}$ Ellen	_____	Vom Hals biß an Schwanz gehalten /
4 $\frac{1}{2}$ Ellen	_____	Auffsteigende Ellen in die Länge /
5 Ellen	$\frac{1}{2}$ Viertel	Die Dicke des Kopffs.
1 Ellen	_____	Die Höhe des Ohrs.
_____	3 $\frac{1}{2}$ Viertel	Die Breite des Ohrs.
1 Ellen	_____ 2 Zoll	Vom Ohr biß ans Auge.
1 Ellen	_____	Von Witten des Kopffs biß ans Auge.
2 Ellen	_____	Die oberste Dicke des Rüssels.
1 Ellen	1 Viertel	Die Wite des Rüssels.
_____	3 Viertel weniger 1	Zoll das unterste Theil des Rüssels.
3 Ellen	1 Viertel	Die Länge des Rüssels.
2 $\frac{1}{2}$ Ellen	_____	Die Dicke des fördersten Schendels oben.
2 Ellen weniger 3	Zoll	Die Dicke in der mitten des Schendels.
1 $\frac{1}{2}$ Ellen	_____	Die Dicke des Schendels unten.
2 $\frac{1}{2}$ Ellen	_____	Witten der Füß.
_____	5	Klaunen an jedem Fuß.
8 $\frac{1}{2}$ Ellen	_____ 2 Zoll	Die Dicke des Kumpfs.
4 $\frac{1}{2}$ Ellen	_____	Die gerade Höhe.
2 Ellen 1 Viertel 1	Zoll	Die Höhe des förder Weins.
1 $\frac{1}{2}$ Ellen	_____	Die Höhe des hinter Weins.
1 Ellen 1	Viertel	Die Höhe von hinten zu von der Erden biß an Bauch.
1 Ellen 3	Viertel	Die förderste Höhe des Bauchs von der Erden.
2 Ellen	_____ 1 Zoll	Die Länge des Schwanzes.
1 Ellen	_____ 2 Zoll	Die oberste Dicke des Schwanzes.
_____	10 Zoll	Die Dicke dessen in der Witten.
_____	1 Viertel	Die Dicke dessen am Ende.

Dieser Elefant kan 56 Ränste.

Waarom beeldt Rembrandt in 1638 een olifantje af op zijn bekende ets *Adam en Eva in het paradijs*? Michiel Roscam Abbing geeft het antwoord in *Rembrandts olifant*, het meest uitgebreide verhaal over de beroemdste olifant van de zeventiende eeuw.

Hansken is een op Ceylon geboren olifant die in 1633 met een schip van de Verenigde Oost-indische Compagnie naar Amsterdam wordt gebracht. Hansken leert allerlei kunstjes en trekt door heel Europa. Boeren, burgers en buitenlui betalen grif om te zien hoe hij een pistool afschiet, een degen hanteert of zijn hoed afneemt. Het intelligente dier wekt de belangstelling van Vondel, Barlaeus, Rembrandt en vele andere beroemde tijdgenoten.

Een deel van de opbrengst van dit boek komt ten goede aan het Wereld Natuur Fonds en aan de Marjo Hoedemaker Elephant Foundation. Deze stichting zet zich in voor de olifanten op het eiland Sri Lanka, de geboortegrond van Hansken.

ISBN 90-8087-454-X

9 789080 874541

Leporello Uitgevers
www.leporello.nl

ISBN-10: 90 8087 454 X
ISBN-13: 97 890 8087 454 1